

SIGURD FRIES

SIGURD FRIES avled den 24 juni 2013 – den dag som av gammalt varit Midsommardagen –, den tid på året då naturen prunkar i all sin blomsterprakt. Det ligger något symboliskt i detta: Sigurd Fries verksamhet som forskare var ju i sådan särdeles hög utsträckning inriktad just mot markens blomster och dess många benämningar.

Claes Sigurd Elias, så var hans fullständiga dopnamn, föddes den 22 april 1924 som son till Robert Fries – föreståndare för Bergianska trädgården – och Nanna, född Curman. Sigurd Fries fick sitt tilltalsnamn efter morbrodern Sigurd Curman, medan Elias knöt banden bakåt till kända företrädare av släkten från 1700-tal och framåt. Claes var ett av faderns förnamn (han skrev dock *Klas*), och namnet kom sedan att förmedlas vidare till Sigurd Fries äldste son Clas.

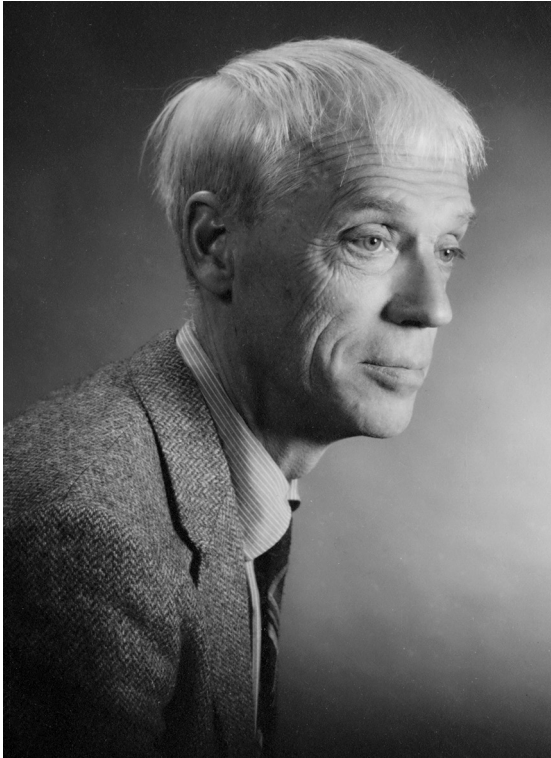
Sigurd Fries studier vid Uppsala universitet resulterade i filosofie kandidatexamen 1945, och tre år senare blev han filosofie magister i tyska språket, litteraturhistoria med poetik och fonetik samt, med högsta betyg, i nordiska språk. Efter en licentiatexamen 1953 disputerade han 1957 i nordiska språk på avhandlingen *Studier över nordiska trädnamn*, vilket omedelbart ledde till förordnande som docent. Han upprätthöll en docenttjänst vid Uppsala universitet mellan 1957 och 1968 och vikarierade under kortare perioder på olika professurer vid Institutionen för

nordiska språk. År 1968 utnämndes han till professor i svenska språket, särskilt nusvenska, vid det då nyinvidga lärosätet i Umeå. Han emeriterades 1988 men deltog långt därefter, faktiskt ända fram till 2010, vid ämnets seminarier.

Sigurd Fries var en av de pionjärer som målmedvetet bidrog till uppbyggnaden av det nya universitetet, detta tillsammans med kolleger som Karl-Hampus Dahlstedt, Erik Bylund och andra. I den allra närmaste institutionella omgivningen residerade Magnus von Platen som visserligen snarast hade Kungliga biblioteket som huvudstad i sin vetenskapliga republik men ändå tillsammans med Fries i Umeå byggde upp den viktiga svensklärarutbildningen som en angelägenhet för nordister och litteraturvetare. Fries har i nekrologer tecknat vackra porträtt av flera av dessa sina första Umeåkolleger.

De nya professorerna och deras medarbetare hade åtskilligt att bestyra. Kursplaner skulle sammanställas, lärare och studenter rekryteras, utbildning i på den tiden stora grupper genomföras och forskning och forskarutbildning initieras och bedrivs. Det var också vid denna tid som externfinansierade forskningsprojekt blev på modet, och i Umeå blev tvär- och mångvetenskapliga satsningar särskilt betydelsefulla. Sigurd Fries engagerade sig i flera projekt av denna typ; det viktigaste var Luleälvprojektet med Evert Baudou som framgångsrik projektledare. Det var på basis av sådana projekt som humanistisk forskning på hög nivå säkrades vid det nya universitetet, inte minst forskning om den spännande nordliga regionen själv.

Fries insatser för att skapa god ”forskningsinfrastruktur” i Umeå tonar så här i efterhand fram som framsynta. Ett fantastiskt ämnesbibliotek skapades vid Institutionen för nordiska språk med hjälp av gåvor och köp, och den språkliga litteraturen på Universitetsbibliotekets hyllor fylldes snabbt på, inte minst med en präktig samling ordböcker. Han blev dessutom 1969 föreståndare för Folkmåls- och folkminnesinstitutet för övre Norrland (FFÖN), ett dokumentationsprojekt som tillkom redan 1955 och lade grunden till det nu beklagligtvis nedlagda

DAUM, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.

I samtliga dessa uppgifter engagerade sig Sigurd Fries helljärtat, och han trivdes uppenbarligen med detta. ”Det var en tid av pionjäranda och uppbyggnad, av improviserade lösningar och okonventionella beslut. Avstånden var små, byråkratin liten och beslutsvägarna korta”, berättar han i en intervju inför sin pensionering (*Västerbottens-Kuriren* 29 december 1988). I vår tid med alla processer och delmålsuppföljningar känns det tillstånd Fries här beskriver som mycket avlägset.

Som forskare etablerade sig Sigurd Fries tidigt som dialektolog, namnforskare och språkhistoriker. Mest känd är han för forskningen om växtbenämningar, där dialektologiska, etymologiska och semantiska problem uppmärksammas.

Avhandlingen behandlar som sagt de nordiska trädnamnen – *trädbenämningar* skulle vi med dagens terminologi säga. Rumsligt är perspektivet nordiskt, tidsmässigt är det djupt, då diskussionen på somliga ställen tar sitt avstamp i de klassiska indoeuropeiska språken men naturligtvis mestadels tar spjörn mot de nordiska språken. Huvudsyftet är att ur flera perspektiv undersöka de neutrala avledningarna av typen *äspe*, *birke* och *eke* som finns vid sidan av *asp*, *björk* och *ek*.

Författaren menar att avledningar av typen *äspe* är nordiska nybildningar, och mycket talar för att så är fallet. Den viktiga frågan om betydelsen av *asp* i *Aspå*s respektive *äspe* i *Äspeberga* diskuteras också. Här drar Fries slutsatsen att både *asp* och *äspe* har en allmän betydelse ’asp’ – den ofta i litteraturen indikerade distinktionen mellan *asp* i en allmänbetydelse och *äspe* i en betydelse ’ställe där det växer asp’, ’aspdunge, aspskog’ skulle alltså inte träffa rätt. Denna säkert alldeles riktiga tolkning har dessvärre inte fått vederbörligt genomslag. Långt senare (i *Studier i svensk språkhistoria* 5, red. L.-E. Edlund, Umeå 2000, s. 204) säger Sigurd Fries – man kan höra hans stilla hjärtasuck – att detta bristande genomslag av en av hans kanske viktigaste slutsatser i avhandlingen kan ha två möjliga förklaringar: ”Antingen hade jag fel, eller fungerar resultat spridningen illa inom vårt ämne. Eftersom under årens

lopp inga anmärkningar har riktats mot mitt resonemang, måste det väl vara den senare förklaringen som gäller.” Som sagt: man hör sucken!

I en rad artiklar genom åren behandlar Sigurd Fries kunnigt och mångsidigt olika benämningar på träd och andra växter. Älggräset har, visar han i en artikel, inte med älgar att göra utan med al, i en annan artikel kartläggs mer specifikt orden *al* och *alder* ’al’ i nordiska dialekter, och i en tredje de dialektala formerna *havre* och *hagra* ’havre’. Viktigt i denna sist nämnda artikel är de iakttagelser han gör om de kulturförbindelser som de olika formerna indikerar.

Mest inflytelserik i denna del av produktionen är dock den bok som utgavs 1975, *Svenska växtnamn i riksspråk och dialekt*. Den består av tre fristående artiklar. Ur dialektologiskt perspektiv är genomgången av de folkliga växtbenämningarna i Linnés skrifter viktigast, där en omfattande och värdefull ordlista utgör stommen. Algernas svenska benämningsbruk behandlas dialektgeografiskt och etymologiskt i ett annat avsnitt, ett som det visar sig i många avseenden knivigt material. Dessutom behandlas standardspråkets växtbenämningar i ljuset av benämningar i tidiga florer.

Sammanfattande perspektiv på de dialektala växtbenämningarna, deras semantik, ombildning och variation – bland annat avhandlas här vilka växter som har många benämningar och vilka funktioner olika växtbenämningar inom en och samma språkgemenskap kan ha – lämnas i en principiellt viktig artikel publicerad i *Saga och sed* 1979. Flera senare arbeten på området, av Sigurd Fries och andra forskare, tar sin utgångspunkt just i denna artikel.

Ett antal språkgeografiska och ordhistoriska monografier måste uppmärksammas, främst två böcker från förra hälften av 1960-talet. I *Öländskt och uppsvenskt. En ord- och ortnamnshistorisk studie över uppsvenska drag på Öland och längs Götalands östkust* (1962) bidrar han på ett värdefullt sätt till beskrivningen av de språkliga spår som det gamla sveaväldets expansion söderut efter Östersjökusten resulterat i. Till diskussionen om öländskans förhållande till andra svenska dialekter ges

här också ett bidrag. Sättet på vilket de språkgeografiska förhållandena analyseras i boken är förebildligt.

Två år senare, år 1964, publicerade Sigurd Fries ännu en monografi, *Stätt och stätta i Norden. Ett verbalabstrakts betydelseutveckling och ett bidrag till studiet av hägnadsterminologien*. Denna studie är ett mästerligt exempel på vad som kan åstadkommas inom den forskningstradition som efter en tyskspråkig tidskrift benämns *Wörter und Sachen*. Intresseväckande är inte minst de semantiska analyserna utifrån dialektmaterialet.

En liten ordhistorisk studie av ett dialektalt *dröste* 'högsäte i en bondstuga' i ljuset av det mer välbekanta ordet *drott* 'husbonde' visar prov på kombinationsförmåga av bästa märke, medan mer generella språkhistoriska perspektiv demonstreras i en artikel om adverbtypen *hä blås kalla* 'det blåser kallt'.

Ortnamn behandlas i flera av de nämnda studierna, främst i avhandlingen, men det finns också av Fries hand en rad mer renodlade ortnamnsarbeten. Hans debutartikel som ortnamnsforskare om elementet *värn* 'hägnad, äga' i namn i landskapen närmast norr om Mälaren utgör knappast ett alltför utmanande problem men uppvisar ändå de drag som karakteriserar namnforskaren Sigurd Fries: god blick för de språkliga förhållandena och väl uppövad känsla för vad som kan anses vara sakligt sett rimligt.

Ortnamn utefter kustfarleder intresserade honom, både äldre och yngre namn. I en artikel prövar Fries tolkningen av ett postulerat **Tör* i Sollentuna och det mer kända *Södertörn* där han beträffande dessa forna kustnamn skickligt navigerar mellan de tolkningar som ämneskollegerna Lennart Moberg och Lennart Elmevik framställt. Önamnet *Tarv* i Umeå skärgård sätts i en studie in i ett sannolikt kommunikationssammanhang. Författaren etablerar en betydelse 'något sönderrivet, sönderstyckat, litet obetydligt, ojämnt till formen' för det ord som ligger till grund för namnet, och fastslår därefter att *Tarv* sedan förhistorisk tid och under tidig medeltid utgjorts av några klippholmar som varit seg-

lingsmärken för sjöfarande, helt enkelt ett slags synlig ”klump” i farleden. En grupp yngre farledsnamn såsom *Rödskon* på kobbar samt välkända namn som *Bonden* och *Björn* behandlas i ett annat sammanhang, och mynnar ut i en diskussion om likhetsnamn och vandringsnamn.

Hydronymerna *Sången* och *Sångan* står flera gånger på hans vetenskapliga agenda, och både de etymologiska förhållandena och förhållandet mellan sjönamn och vattendragsnamn är därvid av intresse. Sedan han i en uppsats presenterat goda skäl för att det i många fall kan röra sig om bildningar till *sand* (ett **Sandoghi* > **Sandghi* > **Sangi*), och man som läsare känner sig övertygad om att så nog är fallet, resumerar han på detta för honom så typiska sätt: ”Det vare mig fjärran att förneka att *Sång-* (*Song-*)namn kan vara bildningar till något av avljudsstadierna *sang-* eller *sung-* till verbet *sjunga* [...] Ur saklig synvinkel ligger det ganska nära till hands att räkna med ett ljudbeskrivande ord särskilt i ånamn men kanske också i sjönamn. Dock bör man hålla möjligheten öppen att *Sång-*namn kan vara bildade till adjektivet *sandug*. I vissa fall bör enligt min mening det alternativet föredras” (i *Studia Onomastica. Festskrift till Thorsten Andersson*, Uppsala 1989, s. 102 f.). Sigurd Fries är som synes försiktig, och spelar inte sällan – som i detta och andra sammanhang – ner de egna resultaten.

Mer sammanfattande perspektiv redovisas i Sigurd Fries inträdesföreläsning i Vitterhetsakademien 1983 där ortnamn och bebyggelsehistoria i Övre Norrland står i centrum. Relationen mellan de nordnorrländska naturnamnen som synes vara av hög ålder och de yngre bebyggelsenamn som här finns (namn på *-mark* och *-böle*) diskuteras, och analyseras i ljuset av paleoekologisk och arkeologisk evidens. Dessa studier har utgjort viktiga avstamp för senare onomastisk forskning inom området.

Carl von Linnés författarskap studerade Sigurd Fries ur ett flertal aspekter, inte bara de växtbenämningarna som återfinns i Linnés skrifter utan också hans språk och stil där Fries byggde vidare på tidig stilforskning. Särskilt betydelsefull är en år 1966 publicerad uppsats om Linnés

resedagböcker i relation till de tryckta reseskildringarna, där Fries finner en del nycklar till tidens språkhistoria och språksociala förhållanden. Bland annat understryks att dagböckerna ofta har en friskhet och omedelbarhet i stilen som gått förlorad vid bearbetning för trycket.

Det är med denna utgångspunkt inte underligt att han kom att ägna senare delen av sitt liv åt Linnés stilistiskt spänstiga dagbok *Iter Lapponicum* som den då tjugofemåriga resenären förde under resan i norra Sverige och utefter den finländska kusten 1732. Dagboken utgavs av Kungl. Skytteanska Samfundet (2003–05) i tre omfattande volymer som etablerar texten, ger fylliga kommentarer och dessutom återger dagboken i faksimile. Det var många som deltog i detta arbete, bland andra maken Ingegerd, men Sigurd Fries drog onekligen ett tungt lass.

Välförtjänt tilldelades också Ingegerd och Sigurd Fries Skytteanska Samfundets kulturpris till John Söderströms minne år 2003 för sitt arbete med de två första Linnévolymerna. År 2007 tilldelade Vitterhetsakademien Sigurd Fries sin jetong i guld för arbetet, och tre år senare fick han för sin Linnéforskning ta emot Uppsala universitets Linnémedalj i guld. Denna senare utdelas i första hand för ”utomordentligt framstående vetenskaplig gärning, särskilt inom de linneanska vetenskapsområdena eller Linnéminnet närliggande fält”. Dessa hedersbetygelser glädde honom mycket.

För att nu söka sammanfatta Sigurd Fries vetenskapliga insatser: hans forskargärning är mångsidigt bestyckad och av hög kvalitet. Empiri av olika slag fokuseras, och här finns studier rörande fonologi och morfologi, ordbildning, ordhistoria, namn och en del annat. Talat och skrivet språk från olika tider behandlas, ett tidsdjup finns men också iakttagelser rörande senare tiders regionala svenska uppmärksammas. Teoretiskt och metodologiskt håller sig studierna innanför den traditionella nordistikens rāmärken där frågorna dock stundom läggs på en mer principiell nivå, som när morfologisk förändring diskuteras ur systemperspektiv eller språksociala spörsmål tangeras. Fries vetenskapliga skrifter präglas av glasklar argumentation och ett enkelt språk men

inte sällan spelar han, som sagt, ner de egna resultaten. Fries var inte de stora ordens man.

Han hade även en hel del uppdrag utanför universitetet, bland annat ledamotskap i tjugofem år i redaktionskommittén för nationalupplagan av August Strindbergs samlade verk och i den arbetsgrupp för svenska växtnamn som etablerades vid Svenska botaniska föreningen. Han var ledamot av ett antal lärda sammanslutningar: Kungl. Skytteanska Samfundet, Kungl. Vetenskapssamhället i Uppsala, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur och i denna akademi, där han invaldes 1982.

Som forskarhandledare förde han många doktorander fram till disputation. Ämnena var också vitt skilda, och vittnar om Sigurd Fries vetenskapliga öppenhet. Jag hade själv privilegiet att vara en av hans doktorander. Min obenägenhet att slutgiltigt bestämma mig för ett avhandlingsämne tog Fries med jämnmod, och han stödde mig helhjärtat ehuru det ämne jag slutligen valde knappast var det av honom högst skattade. Att låta sina studenter själva ta ut färdriktningen i sin vetenskapliga farled var för honom en hederssak.

Han var uppskattande och gav mycket beröm när han handledde. I varje fall i början av sin utbildningstid kunde man nog misstolka denna uppmuntrande handledning – var, kunde man inbilla sig, det man formulerat måne helt invändningsfritt? Emellertid – lärde man sig läsa Fries kroppsspråk och hans speciella retorik, och det gjorde man ju ganska snart, insåg man att när han aningen höjde högerhanden och milt sade: ”Man skulle möjligen kunna säga ...” (med betoning på ”möjligen”), ja då hade han egentligen sagt: ”Det här håller ju inte, det här måste skrivas om!” Det gällde att läsa av också det finstiltat.

Personligen var Fries en vänlig och uppmuntrande chef och kollega som alltid fanns tillhands när man behövde stöd och goda råd. Han var också generös. Vid sin årliga försäljning av böcker till kollegerna ur det privata biblioteket hölls alltid lägsta möjliga pris, och när man så skulle betala var, lika konsekvent, grundprincipen ”hälften prutas genast”.

Priser han fått från akademier ombildade han till forskarstipendier vid institutionen.

Sigurd Fries och hans Ingegerds dörr stod alltid öppen för såväl kolleger som fjärran gäster. Dessa senare tog Sigurd Fries väl hand om, och han hade omsorg också om deras fritid då han gärna tog dem med ut i den rikt omväxlande västerbottniska naturen. En av de många, norske Kristoffer Kruken som var stipendiat i Umeå 1987, har för mig berättat hur Fries en blåsig och kall vinterdag tog honom med på en skidtur till Holmön, och att de där tillsammans satt på kyrktrappan för att äta medhavd matsäck. Det blev ett minne för livet för Kristoffer Kruken. Genom sin omtänksamhet och personliga generositet förblir Fries en förebild för oss.

Hans installationsföreläsning i Umeå den 17 november 1970 hade rubriken "Harry Martinson och språket". Det passar därför väl att avrunda denna minnesteckning med några diktardord som ger uttryck för sorgen efter Sigurd Fries men också för glädjen över att ha fått ha honom som kollega och inspiratör – och som vän:

*Varje djup sorg har förlorat glädje till föremål.
Tappa inte bort denna riktning.
Låt inte sorgen glömma sitt ärende.
Sorgen är den djupaste ära som glädjen kan få.
("Sorg och glädje", ur Harry Martinsons *Vagnen*, 1960)*

Lars-Erik Edlund